

Naar nieuwe grondslagen voor de gemeenrechtelijke familiale onderhoudsverplichting

Prof. dr. Gerd VERSCHELDEN
Hoogleraar Universiteit Gent

I. Inleiding en plan

1. Deze bijdrage bevat de aankondiging van en een aanzet tot interdisciplinair wetenschappelijk onderzoek ter ontwikkeling van nieuwe grondslagen voor familiale solidariteit. De focus ligt op het herdenken van de fundamenteën voor de zogenaamde gemeenrechtelijke familiale onderhoudsverplichting *ex de* artikelen 205 *et seq.* van het oud Burgerlijk Wetboek (hierna “*oud BW*”). Mijn idee is dat de bestaande grondslagen – die dateren uit 1804 – niet meer aangepast zijn aan de noden en verwachtingen van hedendaagse families en dat de inhoud van de artikelen 205 tot 211 oud BW moet worden gemoderniseerd (II).

Het delicate evenwicht tussen familiale solidariteit en publieke solidariteit⁽¹⁾ komt meer en meer onder druk. De vergrijzing van de bevolking en lage pensioenen leiden tot een stijgend aantal bejaarden dat de rusthuisfactuur niet volledig kan betalen. Jongvolwassenen in conflict met hun ouders en in

---

(1) Zie hieromtrent J.-F. NEVEN, S. GILSON (eds.), *L'aide sociale entre solidarité étatique et solidarité familiale*, Waterloo, Kluwer, 2010, 179 p. Dit boek is het verslagboek van een colloquium aan de Rechtsfaculteit van de UCL op 8 mei 2009. De gevierde Jean-Louis Renchon opende dit congres als toenmalig decaan en sloot het programma ook af met conclusies.

armoede proberen autonoom te leven met een leefloon. Het OCMW kan de kosten van maatschappelijke dienstverlening en het leefloon terugverdienen van de onderhoudsplichtigen krachtens een eigen recht. Een fragmentair rechtspraakoverzicht over de uitoefening van dit verhaalsrecht illustreert niet alleen dat de zeer complexe en weinige transparante regelgeving rond dit verhaalsrecht in de praktijk vaak verkeerd wordt begrepen en toegepast, maar roept ook vragen op van ongelijke behandeling van onderhoudsplichtige familieleden die hun gehoudenheid vaak contesteren vanuit een gevoel van onbillijkheid. De uitoefening van het verhaalsrecht lijkt familierelaties verder te vertroebelen (III).

Ik besluit met het goede nieuws dat zowel de gemeenrechtelijke familiale onderhoudsplicht als het verhaalrecht van het OCMW zal worden herdacht op basis van interdisciplinair familieonderzoek gevoerd door sociologen, demografen, psychologen en juristen (IV).

II. De gemeenrechtelijke familiale onderhoudsverplichting

A. Personeel toepassingsgebied

1. Bloedverwanten in de rechte lijn

2. Kinderen zijn levensonderhoud verschuldigd aan hun ouders en hun andere bloedverwanten in de opgaande lijn die behoeftig zijn (art. 205 oud BW). Deze levenslange in niet in graad beperkte wettelijke onderhoudsverplichting van de descendenten ten opzichte van hun ascendenten is wederkerig (art. 207 oud BW), zodat ook (over)(groot)ouders hun leven lang onderhoudsplichtig zijn ten opzichte van hun behoeftige (achter)(klein)kinderen.

Vaststelling: er bestaat geen wettelijke onderhoudsverplichting tussen bloedverwanten in de zijlijn. Ooms, tantes, neven en nichten, zelfs volle broers en zussen zijn elkaar geen levensonderhoud verschuldigd.

2. Schoonouders en schoonkinderen

3. Schoonzonen en schoondochters zijn eveneens en in dezelfde omstandigheden als bloedverwanten levensonderhoud verschuldigd aan hun schoonouders (art. 206 oud BW), doch deze verplichting houdt op: (1) wanneer de

schoonouder een tweede huwelijk aangaat (art. 206, 1° oud BW); (2) wanneer de echtgenoot die de aanverwantschap heeft doen ontstaan én de kinderen geboren uit zijn huwelijk met de andere echtgenoot overleden zijn (art. 206, 2° oud BW); en (3) ingeval het huwelijk dat de aanverwantschap deed ontstaan, ontbonden is door echtscheiding⁽²⁾.

Ook deze wettelijke onderhoudsverplichting van schoonkinderen ten opzichte van schoonouders is wederkerig (art. 207 oud BW), zodat ook schoonouders onderhoudsplichtig zijn aan hun behoeftige schoonkinderen. De plicht gaat niet verder dan de eerste graad.

Vaststelling: er bestaat geen wettelijke wederkerige onderhoudsverplichting tussen stiefouders en stiefkinderen, nochtans evenzeer aanverwanten in de rechte lijn en de eerste graad⁽³⁾, en evenmin tussen een persoon en de ouders van diens wettelijk samenwonende partner.

B. Grondslag

4. Het Hof van Cassatie heeft geoordeeld dat het recht op levensonderhoud vastgelegd in artikel 205 oud BW berust op de *familiale solidariteit*⁽⁴⁾.

De structuur van het Burgerlijk Wetboek geeft duidelijk aan wat de echte grondslagen van de gemeenrechtelijke familiale onderhoudsverplichting zijn: Hoofdstuk V van Titel V (“*Het huwelijk*”) van Boek I oud BW is getiteld “*Verplichtingen die uit het huwelijk of de afstamming ontstaan*”.

De gemeenrechtelijke onderhoudsplicht tussen bloedverwanten in de rechte lijn (art. 205 oud BW) is gebaseerd op de *juridisch vastgestelde oorspronkelijke afstammingsband*. “Kinderen”, “ouders” en “bloedverwanten” in de zin van artikel 205 oud BW moeten dus in de juridische betekenis worden begrepen: een afstammingsband vastgesteld overeenkomstig de regels van Titel VII

(2) Cass. 26 oktober 1905, *Pas.* 1906, I, 33.

(3) Enkel na het overlijden van de ouder met wie hij gehuwd was, is de langstlevende stiefouder in beperkte mate onderhoudsplichtig ten opzichte van het stiefkind (art. 203, § 3 oud BW); een stiefkind is slechts onderhoudsplichtig ten aanzien van zijn stiefouder ingeval het door die stiefouder geadopteerd werd. Wel is het zo dat het onderhoud van een stiefkind tijdens het huwelijk onder de lasten van het huwelijk kan worden gebracht, waarin elke echtgenoot naar vermogen moet bijdragen (art. 221 oud BW).

(4) Cass. 20 september 2013, *Pas.* 2013, 1739, concl. A. HENKES, *Act.dr.fam.* 2014, 93, noot J.-E. BEERNAERT en *T.Fam.* 2015, 209, noot M. GOEGBUER.

van Boek I oud BW doet de onderhoudsplicht ontstaan⁽⁵⁾, ook al spoort die juridisch vastgestelde afstamming niet met de biologische realiteit. Enkel volle adoptie wordt gelijkgesteld met een oorspronkelijke afstammingsband (art. 356-1, eerste lid oud BW) en genereert dus ook wederkerige gemeenrechtelijke onderhoudsplichten tussen adoptieve (over)(groot)ouders en (achter)(klein)kinderen. Na gewone adoptie ontstaat er een extra familieband beperkt tot de adoptant, geadopteerde en afstammelingen van de geadopteerde; artikel 353-14 oud BW koppelt hieraan in hoofde van de adoptieve ouders een neerwaartse bijzondere onderhoudsplicht door (in het eerste en vierde lid) te verwijzen naar artikel 203 oud BW, maar verwijst tegelijk (enkel in het eerste lid) naar de (gemeenrechtelijke) behoeftigheid. Opwaarts zijn de gewoon geadopteerde en diens afstammelingen aan de behoeftige adoptant op gemeenrechtelijke wijze levensonderhoud verschuldigd (art. 353-14, tweede lid oud BW). De opwaartse alimentatieplicht tegenover de oorspronkelijke ouders blijft bestaan, maar wordt na gewone adoptie ondergeschikt (art. 353-14, derde lid oud BW).

Voor de gemeenrechtelijke familiale onderhoudsverplichting zal een louter biologische band niet volstaan. In hoofde van de genetische vader van een kind dat al een juridische vader heeft, kan wel een natuurlijke verbintenis worden erkend die, na een beroep op de rechter, kan worden omgezet in een civielrechtelijke verbintenis⁽⁶⁾. Na een onderhoudsvordering voor de familierechtbank kan de vermoedelijke verwekker van een kind zonder vastgestelde vaderlijke afstamming tot een onderhoudsbijdrage worden veroordeeld in uitvoering van een bijzondere onderhoudsplicht (art. 336 oud BW).

De gemeenrechtelijke onderhoudsplicht tussen schoonouders en schoonkinderen (art. 206 oud BW) vindt haar oorsprong uitsluitend in het *huwelijk* van kind en schoonkind. Wettelijke samenwoning doet geen wederkerige onderhoudsplichten ontstaan⁽⁷⁾.

(5) Ongeacht of de afstamming huwelijks, buitenhuwelijks, overspelig of zelfs bloedschennig is vastgesteld, zie J. ROODHOOF, "Commentaar bij artikel 205 [oud] BW" in *Comm.Pers.*, Mechelen, Kluwer, 1996, 2, nr. 1.

(6) Cass. 6 juni 1975, *Arr.Cass.* 1975, 1066, noot A.T., *Pas.* 1975, I, 964 en *RCJB* 1976, 283, noot F. RIGAUX.

(7) Enkel na het overlijden van de ouder met wie hij wettelijk samenwoonde, is de langstlevende wettelijk samenwonende partner in beperkte mate onderhoudsplichtig ten opzichte van het kind van de overleden partner (art. 1477, § 5 oud BW); een kind van een wettelijke samenwonende is slechts onderhoudsplichtig ten aanzien van de partner van zijn ouder ingeval het door die partner geadopteerd werd. Wel is het zo dat het onderhoud van een kind van de wettelijk samenwonende partner tijdens de wettelijke samenwoning onder de lasten van het samenleven kan worden gebracht, waarin elke partner naar evenredigheid van zijn mogelijkheden moet bijdragen (art. 1477, § 3 oud BW).

Vaststelling: de twee grondslagen voor de gemeenrechtelijke familiale onderhoudsplicht zijn juridische instituten, die louter op basis van hun formele bestaan onderhoudsplichten genereren, ook al is er tussen de familieleden geen daadwerkelijk beleefde verticale, resp. horizontale familiale relatie meer op het ogenblik dat het onderhoud wordt gevraagd. De plicht bestaat zelfs ingeval er nooit effectief familieleven is geweest, puur op grond van de staat van de persoon. Omgekeerd is het niet zo dat effectief beleefd feitelijk (maar niet juridisch gevestigd) ouderschap of een buitenhuwelijkse partnerrelatie deze onderhoudsplicht doet ontstaan.

C. Voorwerp: levensonderhoud, al dan niet in natura

5. Levensonderhoud omvat alles wat noodzakelijk is om een menswaardig bestaan te leiden. De notie is ruimer dan hetgeen noodzakelijk is om in leven te blijven. Ze omvat niet alleen voeding, kleding, huisvesting, verwarming, maar ook een redelijke ontspanning, medische verzorging enz.

Merk op dat dit voorwerp van de – wederkerige en levenslange – gemeenrechtelijke familiale onderhoudsverplichting beperkter is dan wat kinderen van hun ouders kunnen claimen op basis van de – eenzijdige en in de tijd beperkte – bijzondere onderhoudsplicht van ouders ten opzichte van hun niet-zelfstandige kinderen: artikel 203, § 1 oud BW bepaalt dat de ouders dienen te zorgen voor de huisvesting, het levensonderhoud, de gezondheid, het toezicht, de opleiding en de ontplooiing van hun kinderen. De ouders dienen naar evenredigheid van hun middelen, meer bepaald in verhouding tot hun respectieve aandeel in de samengevoegde middelen bij te dragen (art. 203bis, § 1 oud BW) zodanig dat zij hun kinderen laten delen in hun levensstandaard (zie art. 203, § 2 oud BW). Zolang hun opleiding niet voltooid is, zullen kinderen in de praktijk hun ouders aanspreken op basis van artikel 203 oud BW (en niet op basis van art. 205 oud BW), omdat ze op die manier méér kunnen bekomen dan het dekken van hun behoeften, al is de staat van behoefte een relatief begrip dat *in concreto* moet worden beoordeeld (zie *infra* nr. 7 en voetnoot 9).

6. Wanneer de persoon die het levensonderhoud moet verstrekken bewijst dat hij de uitkering niet kan betalen, kan de familierechtbank, met inachtneming van de omstandigheden van de zaak, bevelen dat de onderhoudsschuldenaar de onderhoudsgerechtigde bij zich in huis zal nemen en hem aldaar kost en onderhoud zal verschaffen (art. 210 oud BW). De rechtbank beslist

eveneens of de vader of de moeder⁽⁸⁾ die aanbiedt het onderhoudsgerechtigde kind bij zich in huis te nemen en het daar kost en onderhoud te verschaffen, alsdan zal vrijgesteld zijn van de verplichting om de onderhoudsuitkering te betalen (art. 211 oud BW).

Vaststelling: daadwerkelijke zorg vanwege een onderhoudsplichtige wordt in het Belgische onderhoudsrecht enkel verdisconteerd in een conflictueuze context waarin de onderhoudsgerechtigde een financiële uitkering vordert maar als alternatief onderhoud *in natura* wordt opgelegd of aangeboden. De vraag rijst of deze wetsbepalingen, die procespartijen onder hetzelfde dak brengen, wel een efficiënte oplossing voor het onderhoudsgeschil kunnen bieden; het lijkt erop dat ze veeleer het conflict tussen familieleden nog verder doen escaleren.

D. Grondvoorwaarden

7. Levensonderhoud wordt slechts toegestaan naar verhouding van de behoeften van de schuldeiser en het vermogen van de schuldenaar (art. 208 oud BW).

De *behoefte van de schuldeiser* is een relatieve noodtoestand waarbij rekening wordt gehouden met allerlei feitelijke gegevens, waaronder ook zijn sociale situatie⁽⁹⁾.

Ook het *vermogen van de schuldenaar*, dit is het geheel van zijn middelen, inkomsten uit arbeid of kapitaal, wordt mee bepaald door diens gezinslasten en gezinsinkomsten.

De gemeenrechtelijke familiale onderhoudsverplichting bestaat slechts, en de vervulling ervan kan slechts worden afgedwongen indien drie elementen tegelijk aanwezig zijn: een familieband, de behoefte van de schuldeiser en het vermogen van de schuldenaar⁽¹⁰⁾.

(8) De wet spreekt ten onrechte nog niet over de meemoeder.

(9) Cass. 25 maart 2019, *JT* 2019, 770, concl. J. GENICOT, *JLMB* 2019, 1045 en *RABG* 2020, 1318, noot M. GOVAERTS. De staat van behoefte van de onderhoudsschuldeiser in de zin van de artikelen 205, 206 en 208 oud BW, die alle elementaire behoeften van het leven omvat zoals voeding, huisvesting, verwarming, kledij en medische kosten, moet relatief en concreet worden beoordeeld rekening houdend met de normale levensomstandigheden waarvan de schuldeiser, gelet op zijn opvoeding, sociale situatie en leeftijd, genoot. Het cassatiemiddel dat ervan uitging dat de onderhoudsplicht van grootouders ten aanzien van hun kleinkinderen strikt beperkt is tot het bedrag dat de schuldeiser in staat stelt aan de elementaire levensbehoeften te voldoen dankzij een “bestaansminimum”, faalt naar recht.

(10) J. GERLO, *Onderhoudsgelden in Recht & Praktijk*, nr. 11, Antwerpen, Kluwer, 1994, 4, nr. 3.

E. Veranderlijk karakter

8. Deze onderhoudsplicht is volgens het Burgerlijk Wetboek onbeperkt veranderlijk: het bedrag van het onderhoudsgeld kan verhoogd, verlaagd of afgeschaft worden, van zodra de schuldenaar het (geheel of gedeeltelijk) niet meer kan verschaffen of schuldeiser het (geheel of gedeeltelijk) niet meer nodig heeft (zie art. 208 en 209 oud BW). Deze regels uit 1804 zijn ongewijzigd gebleven. Sinds 2014 wordt een alimentatiegeschil spoedeisend geacht (art. 1253ter/4, § 2, eerste lid, 4° Ger.W.) en geldt de permanente saisine van de familierechtbank (art. 1253ter/7, § 1, eerste lid Ger.W.) maar worden er wel nieuwe elementen vereist voor een nieuwe beslissing: met betrekking tot een uitkering tot levensonderhoud moet het gaan om “*nieuwe omstandigheden waarin de partijen of hun kinderen verkeren, en die hun situatie ingrijpend kunnen wijzigen*” (art. 1253ter/7, § 1, tweede lid, 2° Ger.W.). Burgerlijk en Gerechtelijk wetboek sporen dus niet volledig gelijk.

F. Onderzoeksvragen

9. Op basis van interdisciplinair onderzoek (zie *infra* sectie IV) zullen volgende vragen worden beantwoord:

- 1) Moet er geen wettelijke onderhoudsverplichting gecreëerd worden tussen bloedverwanten in de zijlijn en zo ja, tussen welke collateralen?
- 2) Moet de afwezigheid van daadwerkelijk beleefd familie- en gezinsleven niet gelden als wettelijke oorzaak van verval van de onderhoudsplicht tussen bloedverwanten?
- 3) Moet er geen wettelijke onderhoudsverplichting gecreëerd worden tussen alle aanverwanten in de rechte lijn?
- 4) Moet de wettelijke samenwoning geen grondslag vormen voor een wederkerige onderhoudsplicht tussen wettelijk samenwonenden en de ouders van hun partner?
- 5) Moet in artikel 353-14 oud BW niet worden verduidelijkt wat de referentiestandaard is van het levensonderhoud dat de adoptant verschuldigd is aan de geadopteerde en diens afstammelingen: de behoefte van de (kinderen van) de geadopteerde dekken of hem (hen) de levensstandaard van de adoptant garanderen?

- 6) Moet het voorwerp van de gemeenrechtelijke familiale onderhoudsverplichting (thans: “*levensonderhoud*”) niet concreter worden omschreven in de wet?
- 7) Moet de theorie van de natuurlijke verbintenis⁽¹¹⁾ niet wettelijk verduidelijkt en verankerd worden?
- 8) Is het behoud van de gemeenrechtelijke onderhoudsplicht van ouders ten opzichte van hun niet-zelfstandige kinderen *ex* artikel 205 oud BW nog wel zinvol, naast de bijzondere onderhoudsplicht *ex* artikel 203 oud BW?
- 9) Moeten de wetsbepalingen uit het oud Burgerlijk Wetboek inzake de veranderlijkheid van het onderhoudsgeld niet inhoudelijk worden afgestemd op het gemeen familieprocesrecht *ex* artikel 1253ter/7 van het Gerechtelijk Wetboek en overgebracht naar de bijzondere rechtspleging “*Uitkeringen tot levensonderhoud*” onder de artikelen 1320 *et seq.* van het Gerechtelijk Wetboek?
- 10) Zijn er *anno* 2021 nog nuttige toepassingen van de artikelen 210 en 211 oud BW in verband met het in huis nemen van een onderhoudsge-rechtigde, of mogen beide bepalingen worden opgeheven?

III. Het verhaal van het OCMW op de onderhoudsplichtigen van de begunstigde: een fragmentair rechtspraakoverzicht

10. Het OCMW van de stad Antwerpen bezorgde mij een 25-tal aantal vonnissen en arresten in zaken waarin het zelf partij was. Deze rechtspraak wordt hieronder geanalyseerd binnen het kader van de toepasselijke regelgeving. Dit overzicht van uitsluitend niet-gepubliceerde uitspraken vormt een aanvulling op eerdere bijdragen waarin ook gepubliceerde rechtspraak is verwerkt⁽¹²⁾.

(11) K. WILLEMS, *De natuurlijke verbintenis*, Brugge, die Keure, 2012, 558 p.

(12) E. ALOFS, “Interferentie tussen alimentatierecht en leefloonregeling. Schipperen tussen familiale en maatschappelijke solidariteit”, *NJW* 2017, 770–779; E. DERMINE, S. GILSON en J.-F. NEVEN, “Le recouvrement de l’aide sociale et du revenu d’intégration après des débiteurs alimentaires” in J.-F. NEVEN en S. GILSON (eds.), *L’aide sociale entre solidarité étatique et solidarité familiale*, Waterloo, Kluwer, 2010, 53–125; F. LAMBRECHT, *Het OCMW-verhaalrecht op de onderhoudsplichtigen in Bibliotheek Burgerlijk Recht en Procesrecht*, Brussel, Larcier, 2016, 47–100, nrs. 81–148.

A. Een eigen verhaalrecht voor kosten van maatschappelijke dienstverlening en leefloon

11. Zowel de kosten van maatschappelijke dienstverlening (art. 98, § 2 OCMW-wet⁽¹³⁾) als het leefloon (art. 26 Leefloonwet⁽¹⁴⁾) kunnen krachtens een eigen recht door het OCMW worden verhaald op bepaalde onderhoudsplichtigen van de begunstigde ten belope van het bedrag waartoe zij gehouden zijn voor de verstrekte hulp, respectievelijk gedurende de tijd dat het leefloon is uitgekeerd.

Artikel 97 OCMW-wet verduidelijkt wat onder kosten van maatschappelijke dienstverlening moet worden verstaan. Het gaat om betalingen in speciën, de kosten van de *in natura* verleende hulp, de kosten van hospitalisatie, de kosten van huisvesting en de kosten berekend volgens vooraf vastgestelde tarieven. Zijn uitdrukkelijk uitgesloten: de administratie- en onderzoekskosten, alsmede de kosten door het OCMW gedaan bij de uitvoering van zijn immateriële begeleidingstaken, de kosten voor tewerkstelling en de kosten die door een hogere overheid worden gesubsidieerd. Rechtspraak illustreert dat aanmaningskosten en inningsrechten niet van de onderhoudsplichtige mogen worden teruggevorderd; de verwerping van de nalatenschap verhindert de terugvordering van terugvorderbare kosten evenwel niet⁽¹⁵⁾.

De uitoefening van het verhaal van kosten voor maatschappelijke dienstverlening is geregeld bij koninklijk besluit van 9 mei 1984⁽¹⁶⁾ (hierna afgekort: “*Terugvorderingsbesluit*”); de terugvordering van het leefloon is geregeld bij koninklijk besluit van 11 juli 2002⁽¹⁷⁾ (hierna afgekort: “*RMI-besluit*”).

De kosten van maatschappelijke dienstverlening en het leefloon worden op de onderhoudsplichtigen verhaald volgens een uniforme schaal van tussenkomsten, die bij ministerieel besluit is bepaald: wat betreft het leefloon bij

(13) Organieke wet 8 juli 1976 betreffende de openbare centra voor maatschappelijk welzijn, BS 5 augustus 1976.

(14) Wet 26 mei 2002 betreffende het recht op maatschappelijke integratie, BS 31 juli 2002.

(15) Vred. Antwerpen (VII) 15 januari 2019, rolnr. 18A9671/7.

(16) KB 9 mei 1984 tot uitvoering van artikel 100bis, § 1 van de organieke wet van 8 juli 1976 betreffende de openbare centra voor maatschappelijk welzijn, BS 24 mei 1984.

(17) Zie Hoofdstuk VII, Afdeling 2 (art. 42 t.e.m. art. 55) KB 11 juli 2002 houdende het algemeen reglement betreffende het recht op maatschappelijke integratie, BS 31 juli 2002.

ministerieel besluit van 12 december 2002⁽¹⁸⁾ en wat betreft de kosten van de maatschappelijke dienstverlening bij ministerieel besluit van 2 maart 2005⁽¹⁹⁾.

B. Toepassingsvoorwaarden voor de uitoefening van het verhaalrecht

1. Bestaan van een onderhoudsplicht ten tijde van de dienstverlening

12. Het hof van beroep te Antwerpen wees de vordering tot terugbetaling van kosten van maatschappelijke dienstverlening af omdat het OCMW de behoefte van de begunstigde niet bewees. Het OCMW had zich beperkt tot voorlegging van een eigen brochure, brieven, e-mails en verslagen, maar had geen objectieve stukken voorgelegd die de inkomens- en vermogenssituatie van de geplaatste bejaarde vrouw ten tijde van de dienstverlening aantonen. Bij gebrek aan bewijs van de beweerdte behoefte in de zin van artikel 208 oud BW kon het OCMW geen aanspraak maken op een bijdrage van haar zoon in de plaatsingskosten⁽²⁰⁾.

13. In een zaak waarin het OCMW de begrafenis van een man had betaald – nadat zijn langstlevende echtgenote en broer niet reageerden op de kennisgeving van het overlijden – vorderde het OCMW deze kosten terug van de langstlevende echtgenote. De vrederechter oordeelde evenwel dat het huwelijk ontbonden wordt door de dood van een van de echtgenoten (art. 227, 1° oud BW), ogenblik waarop ook de hulpverplichting tussen echtgenoten (art. 213 oud BW) een einde neemt. Het standpunt van de weduwe dat het OCMW, bij gebrek aan het bestaan van een onderhoudsplicht in haren hoofde, niet gerechtigd is om van haar de begrafenis­kosten terug te vorderen, werd gevolgd⁽²¹⁾.

(18) MB 12 december 2002 tot vaststelling van de schaal van tussenkomsten bedoeld in artikel 51 van het koninklijk besluit van 11 juli 2002 houdende het algemeen reglement betreffende het recht op maatschappelijke integratie, *BS* 31 december 2002, 58833.

(19) MB 2 maart 2005 tot vaststelling van de schaal van tussenkomsten bedoeld in artikel 16 van het koninklijk besluit van 9 mei 1984 tot uitvoering van artikel 100bis, § 1 van de organieke wet van 8 juli 1976 betreffende de openbare centra voor maatschappelijk welzijn, *BS* 23 maart 2005, 12962.

(20) Antwerpen (B1t kamer) 11 februari 2019, rolnr. 2018/AR/217. Het bestreden vonnis (zie *infra* nr. 16) werd bevestigd.

(21) Vred. Sankt Vith 27 maart 2018, rolnr. 17A60.

2. Motivering van de beslissing tot terugvordering

14. Het is opvallend dat het Antwerpse OCMW in meerdere zaken weinig aandacht besteedde aan de formele aspecten van zijn beslissing tot terugvordering. Zo is het voorgekomen dat de beslissing niet ondertekend was en nauwelijks gemotiveerd. Artikel 3 van de wet van 29 juli 1991 betreffende de uitdrukkelijke motivering van de bestuurshandelingen⁽²²⁾ (hierna afgekort: “*Wet Motivering Bestuurshandelingen*”) bepaalt met zoveel woorden dat de opgelegde motivering in de akte de juridische en feitelijke overwegingen moet vermelden die aan de beslissing ten grondslag liggen én dat de motivering afdoende moet zijn. De beslissing waarbij het leefloon dat een studente genoot werd teruggevorderd van haar ouders met als enige motivering: “*reden: wettelijke onderhoudsverplichting*” werd door de vrederechter van het kanton Merksem vernietigd⁽²³⁾ nadat de debatten waren heropend omdat de bestreden beslissing eerst niet voorlag⁽²⁴⁾. Een Antwerpse vrederechter achtte de motivering “*U moet als onderhoudsplichtige voor persoon [...] [...] euro aan OCMW Antwerpen betalen. Waarom? De wet zegt dat u onderhoudsplichtig bent. Op deze terugbetaling is art. 26 van de wet over het Recht op Maatschappelijke Integratie [...] van toepassing*” in het licht van diezelfde Wet Motivering Bestuurshandelingen dan weer wel afdoende⁽²⁵⁾. De vrederechter van het kanton Boom was van oordeel dat de motiveringplicht finalistisch moet worden opgevat, in die zin dat aan de betrokkene de juridische en feitelijke overwegingen waarop de beslissing is gesteund ter kennis moeten worden gebracht⁽²⁶⁾. Een beslissing om een echtgenote te verplichten tot bijdrage in de rusthuiskosten van haar echtgenoot werd noch feitelijk, noch juridisch gemotiveerd. Elke concrete becijfering ontbrak. Achteraf door het OCMW gegeven bijkomende uitleg kon dit gebrek aan motivering niet verhelpen. En Antwerpse vrederechter oordeelde dat de beslissing tot terugvordering geen gevolg kon sorteren en dat de echtgenote niet diende bij te dragen in de verblijfskosten⁽²⁷⁾.

(22) Wet 29 juli 1991 betreffende de uitdrukkelijke motivering van de bestuurshandelingen, BS 12 september 1991, 19976.

(23) Vred. Merksem 20 december 2018, rolnr. 17A246.

(24) Vred. Merksem 4 oktober 2018, rolnr. 17A246.

(25) Vred. Antwerpen (II) 2 november 2017, rolnr. 16A271_2/2.

(26) Vred. Boom 3 januari 2019, rolnr. 18A190.

(27) Vred. Antwerpen (VI) 8 april 2019, rolnr. 18A10661/6.

3. Inkomensvereisten

15. Er kan geen verhaal worden uitgeoefend tegen de onderhoudsplichtige als zijn netto belastbaar inkomen van het voorlaatste kalenderjaar voorafgaand aan het jaar waarin over de uitoefening van het verhaalrecht wordt beslist, het (basis)bedrag van 16.681,99 EUR, *i.e.* geïndexeerd 22.011,89 EUR, verhoogd met het (basis)bedrag van 2.335,48 EUR, *i.e.* geïndexeerd 3.081,67 EUR voor elke persoon ten laste, niet overschrijdt (art. 14, § 1, eerste lid Terugvorderingsbesluit voor de kosten van maatschappelijke dienstverlening en art. 50, § 1 RMI-besluit voor het leefloon). Deze drempelbedragen worden aangepast ingeval de spilindex voor de sociale uitkeringen wordt overschreden. Dat gebeurde laatst op 1 december 2012⁽²⁸⁾.

De vordering van het OCMW tot terugvordering van de kosten voor maatschappelijke dienstverlening, ingesteld tegen een dochter, werd afgewezen na de vaststelling dat het netto-inkomen van de dochter met twee kinderen ten laste minder dan (16.681,99 EUR + 2 * 2.335,48 EUR =) 21.352,95 EUR bedroeg, in een geval waarin al in 2012 hulp was geboden⁽²⁹⁾.

De vordering van een vader die claimde dat hij door het OCMW ten onrechte was aangesproken tot terugbetaling van leefloon, werd gegrond verklaard omdat zijn inkomen in 2012 slechts 13.441,30 EUR bedroeg, dus ruim minder dan de grens van 22.011,89 EUR. Omdat zijn inkomen in 2011 nog hoger lag dan deze grens, meende het OCMW dat zijn inkomen van dat jaar in aanmerking moest worden genomen, met als argument dat de beslissing uit 2014 tot uitoefening van verhaal genomen werd op basis van een sociaal onderzoek uit 2013. De vrederechter volgde deze zienswijze niet en stelde dat een onderzoek niet kan worden gelijkgesteld met een beslissing van de OCMW-raad, waarvan het Bijzonder Comité Sociale Dienst een onderdeel is. Het OCMW kan zich niet beklagen over het verlies van het voordeel van een vroegere beslissing die zij zelf niet heeft genomen⁽³⁰⁾.

(28) Omz. 1 december 2012 – Aanpassing van de bedragen die tot de federale wetgeving met betrekking tot het maatschappelijk welzijn behoren, op 1 december 2012, BS 11 december 2012.

(29) Rb. Antwerpen (afd. Antwerpen) (AB9 k.) 12 oktober 2016, rolnr. 15/5920/A.

(30) Toepassing: Vred. Antwerpen (II) 6 oktober 2016, rolnr. 16A154.

4. Voorafgaand sociaal onderzoek

16. Vooraleer te beslissen over de uitoefening van het verhaal, moet het OCMW een sociaal onderzoek instellen naar de financiële toestand van de onderhoudsplichtige en het familiale aspect van de zaak (art. 13, eerste lid Terugvorderingsbesluit en art. 44 RMI-besluit). In een zaak waarin geen sociaal onderzoek werd gevoerd, maar het OCMW enkel had verwezen naar zijn wettelijk verhaalsrecht en de aangesproken zoon van de begunstigde een infobrochure had toegestuurd waarin staat dat een vrijstelling kan worden aangevraagd, werd de vordering van het OCMW afgewezen⁽³¹⁾.

C. Omvang van het verhaalrecht

1. Beperking in functie van het netto belastbaar inkomen

17. De zoon van een bejaarde vrouw heeft met succes aangevoerd dat er bij de berekening van zijn netto-inkomsten geen rekening mag worden gehouden met de *inkomsten van zijn echtgenote*. De vrederechter van het kanton Deurne kwam tot deze beslissing na toepassing van de exceptie van onwettigheid op artikel 11*bis* van het Terugvorderingsbesluit. Dit koninklijk besluit bepaalt dat het OCMW terzelfdertijd verhaal kan uitoefenen tegenover de descendenten in de eerste graad en hun echtgenoot of echtgenote. Zodoende bevat het een uitzondering op de hiërarchie tussen onderhoudsplichtigen die door rechtspraak van het Hof van Cassatie wordt vooropgesteld bij pluraliteit van onderhoudsplichtigen op grond van artikel 205 en 206 oud BW en die impliceert dat bloedverwanten gehouden zijn voor aanverwanten⁽³²⁾. Volgens de vrederechter kan artikel 11*bis* van het koninklijk besluit niet worden toegepast wegens strijdigheid met de wettelijke bepaling van artikel 98 OCMW-wet die stelt dat de kosten van maatschappelijke dienstverlening op de “*onderhoudsplichtigen*” van de begunstigde kunnen worden verhaald. De echtgenote van de zoon – als schoondochter weliswaar onderhoudsplichtig op grond van artikel 206 oud BW – kan volgens de regels van de hiërarchie pas na de zoon worden aangesproken. Aangezien de onderhoudsplichtige zoon alle excepties kan tegenwerpen aan het OCMW die hij ook tegen zijn onderhoudsgerechtigde moeder zou kunnen inroepen, werd zijn argument gevolgd⁽³³⁾.

(31) Rb. Antwerpen (afd. Mechelen) (MB5 k.) 3 oktober 2017, rolnr. 16/1617/A. Deze uitspraak werd bevestigd door Antwerpen (B1t k.) 11 februari 2019, rolnr. 2018/AR/217 (zie [supra nr. 12](#)).

(32) Cass. 16 maart 1995, *Arr. Cass.* 1995, 309.

(33) Vred. Deurne 4 juli 2019, rolnr. 18A1172.

Dezelfde vrederechter was van oordeel dat er geen enkele wettelijke basis bestaat om de *inkomsten van de wettelijk samenwonende partner* van een onderhoudsplichtige zoon op te nemen in de berekeningsbasis. Enkel het persoonlijke inkomen van de onderhoudsgerechtigde is dienstig ter berekening van de bijdrageverplichting. Een herberekening van de verschuldigde bijdrage drong zich op waarbij de inkomsten van de partner uit de berekeningsbasis moesten worden gelaten⁽³⁴⁾.

2. Afwijking in geval van verminderd patrimonium

18. Indien blijkt dat zonder enige aanvaardbare uitleg het patrimonium van de begunstigde gedurende de laatste vijf jaar vóór de aanvang van de dienstverlening in belangrijke mate is verminderd, kan het OCMW een gedeelte van de kosten voor opname of huisvesting terugvorderen van de onderhoudsplichtigen van de begunstigde die niet over het drempelbedrag aan inkomsten (zie *supra* nr. 14) beschikken (art. 10 Terugvorderingsbesluit).

In een zaak waarin de bewindvoerder van de begunstigde een klacht met burgerlijke partijstelling bij de onderzoeksrechter had neergelegd tegen haar kleinzoon werd de zaak met toepassing van artikel 4 van de Voorafgaande Titel van het Wetboek van Strafvordering voor onbepaalde tijd uitgesteld in afwachting van de resultaten van het Strafonderzoek (“*le criminel tient le civil en état*”). De kleinzoon van wie de kosten voor maatschappelijke dienstverlening werden teruggevorderd, stelde terecht dat moet worden aangetoond dat hij opzettelijk het vermogen van zijn grootmoeder heeft verminderd. Het resultaat van strafonderzoek is dan ook een belangrijk gegeven in de verhaalprocedure⁽³⁵⁾.

In een andere zaak oordeelde een vrederechter dat het OCMW geen rechten kan doen gelden op basis van het verminderd patrimonium ten aanzien van een kleindochter die 3.000 EUR had gekregen van haar grootvader, waarop het OCMW zijn verhaalsrecht deed gelden. De vrederechter stelde vast dat de kleindochter enige mantelzorger was van haar bejaarde grootvader. Hij vond het aannemelijk dat het gekregen bedrag ontoereikend was om alle kosten te dekken van alle autoritten, verplaatsingen en betalingen die zij voor hem deed. De vrederechter oordeelde dat op basis van de stukken en elementen

(34) Vred. Deurne 17 oktober 2018, rolnr. 18A928.

(35) Vred. Zandhoven 30 april 2019, rolnr. 18A863.

die thans voorhanden waren, het OCMW ten aanzien van de kleindochter geen terugvorderingen kon doen of andere vorderingen kon stellen⁽³⁶⁾.

Het verhaal van het OCMW was wél terecht in een geval waarin een kleindochter 35.000 EUR had ontvangen van haar grootmoeder. Deze schenking werd niet aangewend om zorg- of verblijfkosten te dekken, maar om eigen schulden van de kleindochter af te betalen. Nu ze naderhand 15.000 EUR had terugbetaald aan de bewindvoerder van haar grootmoeder, oordeelde de vrederechter dat het verhaal van het OCMW terecht was, maar beperkt moest worden tot 20.000 EUR⁽³⁷⁾.

D. Verzaken aan de terugvordering

1. Politieke beslissing om in het algemeen af te zien van verhaal van kosten van opname in een rust- of verzorgingstehuis

19. Met goedkeuring van de gemeentelijke overheid kan het OCMW algemeen afzien van het verhaal op de onderhoudsplichtigen van de maatschappelijke dienstverlening verleend aan personen die ten laste zijn genomen in instellingen waar bejaarden worden gehuisvest (art. 98, § 3 OCMW-wet).

In Antwerpen is die beslissing niet genomen, wat volgens een aangesproken dochter een schending van het gelijkheidsbeginsel uitmaakt, nu meer en meer steden en gemeenten zouden beslist hebben om niet meer tot terugvordering van de steun over te gaan. De vrederechter van het kanton Boom wees erop dat alle begunstigen en onderhoudsplichtigen die onder de bevoegdheid van het OCMW Antwerpen vallen gelijk worden behandeld en meende dat het hem niet toekwam om een oordeel te vellen over de inhoud van artikel 98, § 3 OCMW-wet *an sich*⁽³⁸⁾.

2. Facultatieve afwijking op de terugvorderingsplicht om individuele billijkheidsredenen

20. Het OCMW kan afzien van de terugvordering of het verhaal, om redenen van billijkheid die steeds in een individuele beslissing moeten worden vermeld (art. 100bis, § 2, eerste lid OCMW-wet en art. 28, eerste lid

(36) Vred. Antwerpen (VI) 29 oktober 2018, rolnr. 18A2109/6.

(37) Vred. Brugge (III) 26 oktober 2018, rolnr. 18A1186/3.

(38) Vred. Boom 3 januari 2019, rolnr. 18A190.

Leefloonwet). Enkel inzake het leefloon bevat de wet een subjectief recht voor de betrokkene om zelf billijkheidsredenen aan te voeren teneinde de terugvordering te voorkomen (art. 28, tweede lid Leefloonwet).

3. Appreciatiebevoegdheid van de rechter

a. Kosten van maatschappelijke dienstverlening

21. De burgerlijke rechtbank Antwerpen was van oordeel dat het *OCMW volstrekt soeverein oordeelt* of er al dan niet redenen voorhanden zijn om een vrijstelling van de onderhoudsplicht om billijkheidsredenen te aanvaarden. De rechtbank mag niet in diens plaats oordelen over het al dan niet aanwezig zijn van billijkheidsredenen op basis waarvan kan worden afgezien van de terugvordering⁽³⁹⁾.

22. De vrederechter van het kanton Boom stelde dat de beoordeling van de billijkheid een bevoegdheid is van het OCMW zelf en dat de nadien gevatte *rechter* slechts een *marginale toetsing* doet in hoeverre het OCMW de juiste procedure en werkwijze heeft gevolgd en geen kennelijk onredelijke beslissing heeft genomen. Het komt met andere woorden niet aan de rechter toe in de plaats van het OCMW te oordelen over de billijkheidsredenen, doch wel om erop toe te zien dat dit oordeel correct tot stand is gekomen⁽⁴⁰⁾. In dezelfde zin overwoog de vrederechter van het twaalfde kanton Antwerpen dat, zo het niet toekomt aan de rechter zich in de plaats te stellen van het OCMW bij het inschatten van de ingeroepen redenen van billijkheid, de rechter alleszins beschikt over een toetsingsrecht dat hem kan toelaten ernstige billijkheidsredenen in aanmerking te nemen die op kennelijk willekeurige wijze door het bijstandsregime werden afgewezen. De rechter heeft duidelijk een beoordelingsbevoegdheid om na te gaan of het bestuur, bij de uitoefening van de haar toegemeten discretionaire bevoegdheid, opgetreden is binnen de grenzen van de wetmatigheid en hierbij de behoorlijkheidsnormen gerespecteerd heeft. *In casu* had het OCMW op geen enkel ogenblik naar behoren geantwoord op de bemerkingen van de onderhoudsplichtige, wat geen blijk gaf van behoorlijk bestuur. Omwille van de voorliggende gegevens en om gegronde billijkheidsredenen, voortvloeiend uit de familiale en financiële toestand van de onderhoudsplichtige,

(39) Rb. Antwerpen (afd. Antwerpen) (AB14 k., voorheen AB9 k.) 2 november 2016, rolnr. 16/218/A.

(40) Vred. Boom 3 januari 2019, rolnr. 18A190.

werd de maandelijkse bijdrage beperkt⁽⁴¹⁾. Na hoger beroep werd dit vonnis hervormd. Het OCMW had bijkomende stukken neergelegd waaruit bleek dat de onderhoudsgerechtigde een appartement in Marokko had gekocht en daarvoor een lening afbetaalt. De rechtbank oordeelde dat het OCMW omwille van dit feit de billijkheidsredenen terecht had afgewezen⁽⁴²⁾.

b. Toekenning van leefloon

23. De vrederechter van het kanton Geel was van oordeel dat ook een beslissing om niet in te gaan op de door een burger aangevoerde redenen van billijkheid gemotiveerd moet worden met toepassing van de Wet Motivering Bestuurshandelingen. De melding dat geuite bezwaren niet weerhouden zijn als billijkheidsredenen is een feitelijke mededeling maar geen motivering. De standaardformulering “*de wet zegt dat u onderhoudsplichtig bent*” kan evenmin als motivering dienen. Vijf beslissingen tot terugvordering van het leefloon tegen een onderhoudsplichtige vader werden vernietigd⁽⁴³⁾. Na hoger beroep is dit vonnis volkomen overeind gebleven. De Antwerpse rechtbank was van oordeel dat de eerste rechter een *marginale toetsing* moest uitvoeren en moest nakijken of de bestreden beslissing in alle redelijkheid werd genomen, maar dit gewoon niet kon omdat het OCMW geen enkele motivering had opgenomen. Het komt de rechtbank niet toe om zich in de plaats te stellen van het OCMW en zelf een oordeel te vellen over de billijkheidsredenen. De eerste rechter heeft de bestreden beslissingen terecht vernietigd en moest zelf geen andere beslissingen nemen die in de plaats komen⁽⁴⁴⁾.

In dezelfde zin is geoordeeld dat de vrederechter kan onderzoeken of de terugvordering niet kennelijk onredelijk is, gelet op de ingeroepen billijkheidsredenen, zo niet zou de procedure bij de vrederechter geen nut hebben. De zoon van de genietter van het leefloon kon niet bewijzen dat hij in de onmogelijkheid verkeerde om een klein maandelijks bedrag terug te betalen, zodat zijn vordering werd afgewezen⁽⁴⁵⁾.

(41) Vred. Antwerpen (XII) 26 februari 2016, rolnr. 15A507: de gevorderde 552 EUR werd herleid tot 150 EUR/maand.

(42) Rb. Antwerpen (afd. Antwerpen) (AB5 k.) 23 maart 2017, rolnr. 16/1980/A.

(43) Vred. Geel 6 februari 2018, rolnr. 17A452.

(44) Rb. Antwerpen (afd. Turnhout) (TB3 k.) 18 februari 2019, rolnr. 18/637/A.

(45) Vred. Antwerpen (III) 11 april 2018, rolnr. 17A659_3/3: *in casu* ging het om 79 EUR/maand. In een *obiter dictum* verwees de vrederechter naar een onuitgegeven arrest van het arbeidshof te Antwerpen waarin werd overwogen: “*Alleen wanneer vaststaand en overtuigend aangetoond wordt dat kinderen niet voor hun ouders kunnen zorgen, is de gemeenschap gehouden deze taak over te nemen*” (Arbh. Antwerpen 21 juni 2006, AR 14/36661/A).

24. In andere zin gaat de visie dat de vrederechter een *volledige controlebevoegdheid* behoudt ten aanzien van door de onderhoudsplichtige ingeroepen billijkheidsredenen. Die zienswijze is gesteund op de tekst van artikel 28, tweede lid Leefloonwet, die de onderhoudsplichtige een subjectief recht heeft verleend om die billijkheidsredenen aan te voeren⁽⁴⁶⁾.

E. Uitoefening van het verhaalsrecht

1. Interne terugvorderingsprocedure

25. Indien het OCMW op basis van het sociaal onderzoek beslist om een uitgekeerd leefloon te verhalen op de onderhoudsplichtigen, zendt het binnen de acht dagen na deze beslissing een kopie van deze beslissing aan de onderhoudsplichtigen. Deze beslissing moet volgende aanduidingen bevatten:

1. de wettelijke bepalingen waarop de terugvordering gebaseerd is;
2. de berekeningswijze van het teruggevorderde bedrag;
3. de mogelijkheid voor het centrum om van de terugvordering af te zien wegens billijkheidsredenen en de procedure die hiervoor moet worden gevolgd;
4. de mogelijkheid om een met redenen omkleed voorstel tot terugbetaling in schijven voor te leggen;
5. de mogelijkheid om een voorstel van onderhoudsbijdrage voor te leggen (art. 55, eerste lid RMI-besluit).

De onderhoudsplichtige kan het centrum binnen een periode van 30 dagen na het verzenden van de beslissing verzoeken om af te zien van de terugvordering of kan ofwel een met redenen omkleed voorstel tot terugbetaling in schijven ofwel een voorstel van onderhoudsbijdrage voorleggen. In voorkomend geval moet het centrum binnen een periode van 30 dagen na voornoemd verzoek een nieuwe beslissing nemen, die aan de onderhoudsplichtige binnen de acht dagen moet worden medegedeeld (art. 55, tweede lid RMI-besluit).

Uit de rechtspraak blijkt dat het OCMW deze procedurele bepalingen soms niet naleeft. In een zaak waarin het OCMW *geen nieuwe, afzonderlijke beslissing* had genomen binnen de 30 dagen nadat een onderhoudsplichtige moeder billijkheidsmotieven had ingeroepen, besloot de vrederechter tot een externe

---

(46) Vred. Kapellen 26 juni 2018, rolnr. 18A284: *in casu* werden de ingeroepen billijkheidsredenen niet aangenomen en werd de terugvordering gegrond geacht mits rechtzetting van een dubbele aanrekening.

onwettigheid wegens schending van een substantieel voorgeschreven vorm. De procedure van artikel 55 RMI-besluit raakt de openbare orde en is duidelijk voorgeschreven in het belang van de onderhoudsplichtigen, die erop mogen rekenen dat er in een afzonderlijke, gemotiveerde beslissing over de door hen ingeroepen billijkheidsmotieven wordt beslist. Ingeval tijdig billijkheidsmotieven werden ingeroepen en een tweede beslissing ontbreekt, tast dit de geldigheid van de terugvorderingsbeslissingen aan, met als gevolg dat ze buiten toepassing moeten worden gelaten en geen rechten noch plichten in het leven roepen voor het OCMW of de onderhoudsplichtige⁽⁴⁷⁾. In een andere zaak besloot dezelfde vrederechter eveneens tot een schending van artikel 55 RMI-besluit, ditmaal doordat de beslissingen niet alle in het eerste lid opgesomde aanduidingen bevatten, door bijvoorbeeld *geen berekeningswijze* te vermelden en *geen melding* te maken *van de mogelijkheid om billijkheidsredenen in te roepen*. De vrederechter overwoog dat deze inlichtingen neerkomen op een concretisering van de formele motiveringsplicht voor bestuurshandelingen. De beslissingen werden nietig verklaard, omdat de formele motivering een substantieel vormvoorschrift is. De vrederechter achtte zich verplicht tot substitutie: de beslissing mag niet enkel gecorrigeerd worden, maar de tekortkoming moet worden goedge maakt met een eigen beslissing ten gronde om aldus de slechte werking van de openbare dienst te verhelpen⁽⁴⁸⁾.

2. Gerechtelijke verhaalprocedure

a. Bevoegde rechtbank

26. Hardnekkig blijft het misverstand dat de arbeidsrechtbank bevoegd zou zijn ingeval een onderhoudsplichtige het niet eens is met een terugvordering door het OCMW. Krachtens artikel 580, 8°, c) en d) van het Gerechtelijk Wetboek neemt de *arbeidsrechtbank* kennis van de geschillen betreffende de toepassing van de Leefloonwet en de OCMW-wet, inzake de geschillen betreffende de toekenning, de herziening, de weigering en de *terugbetaling door de gerechtigde* van de maatschappelijke integratie respectievelijk de maatschappelijke dienstverlening. In procedures tot terugvordering van kosten van maatschappelijke dienstverlening *door de onderhoudsplichtige* verklaarde de

(47) Vred. Antwerpen (II) 26 april 2018, rolnr. 17A122_2/2.

(48) Vred. Antwerpen (II) 2 november 2017, rolnr. 16A271_2/2: *in casu* leidde dit oordeel ertoe dat beide ouders het door hun dochter genoten leefloon moesten terugbetalen, weliswaar mits correctie van een dubbelstelling.

arbeidsrechtbank zich dan ook terecht onbevoegd⁽⁴⁹⁾ en werd de zaak telkens naar de *vrede rechter* verzonden⁽⁵⁰⁾.

Artikel 591, 14° van het Gerechtelijk Wetboek is nochtans glashelder: ongeacht het bedrag van de vordering, neemt de vrede rechter kennis van de vorderingen tot terugvordering van het leefloon zoals bedoeld in artikel 26 Leefloonwet en van de vorderingen tot terugvordering van de kosten van maatschappelijke dienstverlening zoals bedoeld in artikel 98, § 2 OCMW-wet.

Het hoger beroep tegen dergelijke beslissingen van de vrede rechter moet gebracht worden voor de burgerlijke rechtbank (art. 577, eerste lid Ger.W.), en niet voor de familierechtbank (art. 591, 14° Ger.W. staat immers niet in de limitatieve opsomming van art. 577, tweede lid Ger.W.)⁽⁵¹⁾.

b. Verjaring

27. Het OCMW Antwerpen heeft in een procedure het standpunt ingenomen dat beroep van de onderhoudsplichtige tegen een beslissing tot terugvordering op straffe van verval moet worden ingesteld binnen de drie maanden na de kennisgeving van de beslissing, wellicht gebaseerd op artikel 47, § 1 Leefloonwet. Deze bepaling handelt evenwel over het beroep van degene die de aanvraag tot hulpverlening bij het OCMW heeft ingediend en heeft niets te maken met een verhaalprocedure gericht tegen een onderhoudsplichtige van de begunstigde⁽⁵²⁾.

Zowel de vordering van het OCMW tot terugbetaling van kosten van maatschappelijke dienstverlening (art. 102, eerste lid OCMW-wet) als het leefloon (art. 29, § 2 Leefloonwet) verjaren overeenkomstig artikel 2277 oud BW, dus na vijf jaar, te rekenen vanaf het toekenningsstijdstip van de hulpverlening⁽⁵³⁾.

(49) Arbrb. Antwerpen (afd. Antwerpen) (12de k.) 15 februari 2018, rolnr. 17/3752/A; Arbrb. Antwerpen (afd. Antwerpen) (12de k.) 15 juni 2017, rolnr. 17/1353/A.

(50) Vred. Antwerpen (VI) 29 oktober 2018, rolnr. 18A2109/6; Vred. Sankt Vith 27 maart 2018, rolnr. 17A60.

(51) P. SENAËVE, “De wijzigingen inzake familierecht en inzake familieprocesrecht door de wet van 6 juli 2017 (Wet Potpourri V)” in P. SENAËVE en G. VERSCHELDEN (eds.), *Wetgeving en rechtspraak familie(proces)recht*, Antwerpen, Intersentia, 2017, 107, nr. 184.

(52) Vred. Antwerpen (II) 6 oktober 2016, rolnr. 16A154.

(53) Vred. Antwerpen (III) 11 april 2018, rolnr. 17A659_3/3.

F. Conclusies en toekomstperspectief

28. Het resultaat van de besproken verhaalprocedures is altijd onvoorspelbaar maar soms ook onbillijk. In sommige zaken waren de inhoudelijke gronden voor terugvordering aanwezig, maar was de beslissing van het OCMW onvoldoende gemotiveerd, waardoor onderhoudsplichtigen buiten schot bleven die wel hadden moeten bijdragen ingeval de procedureregels correct waren gevolgd. In andere zaken vorderde het OCMW onterecht en werden familieleden nodeloos verontrust. Vele onduidelijkheden moeten worden uitgeklaard, zoals bijvoorbeeld de appreciatiebevoegdheid van de rechter bij de beoordeling van ingeroepen billijkheidsredenen, welke van die redenen al dan niet aanvaardbaar zijn en de impact van de hiërarchie tussen onderhoudsplichtigen op de berekening van het netto belastbaar inkomen van de onderhoudsplichtige. Daarnaast zijn er vele gelijkenissen maar ook nog belangrijke verschillen tussen een verhaal van kosten van maatschappelijke dienstverlening en het leefloon. Het amalgaam aan regelgeving heeft nood aan coördinatie, vereenvoudiging en eenmaking voor zover mogelijk.

29. Vanuit de politiek zal er nog niet meteen een oplossing komen. Wetgevende initiatieven gaan totaal verschillende richtingen uit. In de vorige legislatuur is een wetsvoorstel ingediend tot opheffing van artikel 98, § 3 van de OCMW-wet, waardoor gemeenten niet langer zouden kunnen beslissen dat het OCMW in het algemeen afziet van zijn verhaalsrecht voor de kosten van maatschappelijke dienstverlening. De indieners wensten een uniforme regeling te creëren waarin alle OCMW's moeten terugvorderen van de onderhoudsplichtige kinderen, behoudens billijkheidsredenen⁽⁵⁴⁾. In de huidige legislatuur is een wetsvoorstel ingediend dat het OCMW-verhaalrecht in die context principieel afschaft, tenzij de bejaarde zich bewust onvermogen heeft gemaakt. De indieners beogen evenzeer een uniforme regeling maar wijzen op de hoge recuperatiekost, de ongelijkheden tussen onderhoudsplichtigen onderling en de familiale twisten die de terugvordering creëert⁽⁵⁵⁾.

(54) Wetsvoorstel (LANJRI *c.s.*, CD&V) tot wijziging van de regelgeving betreffende de openbare centra voor maatschappelijk welzijn, voor wat betreft de onderhoudsplicht van kinderen ten aanzien van hun ouders bij de opname in een rusthuis, *Parl.St.* Kamer 2016-17, 31 maart 2017, nr. 54-2401/1.

(55) Wetsvoorstel (SAMYN *c.s.*, Vlaams Belang) tot principiële afschaffing van de terugvorderingsmogelijkheid door het OCMW van de kosten gemaakt voor maatschappelijke dienstverlening in het kader van de opname van ouderen in een rusthuis, *Parl.St.* Kamer 2019-20, 15 oktober 2019, nr. 55-597/1.

Voor alle Belgen gelden *de jure* dezelfde onderhoudsplichten, maar *de facto* zijn er grote verschillen, nu de federale wetgever de afdwinging van familiale solidariteit na tussenkomst van het OCMW heeft overgelaten aan de gemeentepolitiek. Een verschillend beleid van steden en gemeenten in combinatie met grote verschillen in kwaliteit van uitvoering van de verhaalprocedures door hun OCMW's leidt ertoe dat niet alle Belgen gelijk worden behandeld. Een nieuw en billijker evenwicht tussen familiale solidariteit en overheidssteun moet worden gevonden.

IV. Op weg naar familiale solidariteit 2.0 via interdisciplinair familieonderzoek

A. Nood aan nieuwe grondslagen voor familiale solidariteit

30. De Belgische gemeenrechtelijke familiale onderhoudsverplichting wordt *anno* 2021 toegepast op basis van het familiebeeld van Napoleon. De juridische status van afstamming en huwelijk vormden al in 1804 de enige wettelijke fundamenten, waaraan nog niets is veranderd.

De hedendaagse familierealiteit is evenwel een familie-caleidoscoop van dynamische partnerrelaties, kameleongezinnen en flexibele en dubbel-dynamische kinderen. Zelfs de driedeling kerngezin, eenoudergezin en nieuw samengesteld gezin gaat voorbij aan de variatie die de families vandaag kenmerkt. Elk van deze types is een mozaïek geworden binnen de mozaïek die de hedendaagse familie uitmaakt, door een onuitputtelijke bron van combinaties waarmee individuen zowel partnerschap als ouderschap invullen⁽⁵⁶⁾. De vele mogelijke combinaties van partnerschap en ouderschap in onze pluri-forme samenleving vereisen dat we de familie beschouwen als een vloeiend en geen statisch concept. Een consortium van Vlaamse familieonderzoekers heeft dit “*Family 2.0*” genoemd. De complexiteit van Family 2.0 heeft de solidariteitsbeginselen binnen families en tussen generaties zodanig veranderd dat de huidige juridische en sociale kaders, beleidsmaatregelen en instellingen

(56) I. PASTEELS en D. MORTELMANS, “Families in transitie, transitie in families: ontstaan en inhoud van een studie naar familietransities in Vlaanderen” in I. PASTEELS, D. MORTELMANS, A. BUYSSE, K. MATTHIJS, J. VAN BAVEL en G. VERSCHELDEN (eds.), *Families in transitie, transities in families*, Antwerpen/Apeldoorn, Garant, 2018, 15-16.

er niet langer mee overeenstemmen. Family 2.0 roept nieuwe vragen en problemen op, zoals wie voor wie moet zorgen, onder welke voorwaarden, en hoe het beleid hierop moet reageren. Vooral voor intergenerationele zorg zijn de interpersoonlijke rechten en plichten van familieleden gecontesteerd en is de toepassing ervan onduidelijk, zowel voor de betrokken familieleden als voor de overheid. Interdisciplinair familieonderzoek zal de basis leggen voor een nieuw wettelijk en sociaal kader voor intergenerationele familiesolidariteit, die de onderzoekers “*FamSol 2.0*” noemen⁽⁵⁷⁾.

De vraag rijst of Family 2.0 niet via aangepaste regels dezelfde graad van familiale solidariteit kan/moet genereren die eertijds binnen de Napoleontische families bestond. Sommigen verwerpen deze gedachte en omschrijven ze als nostalgisch of zelfs primitief. Ze zou voorbijgaan aan de essentiële tekortkomingen van de familie als beschermingsstructuur: niet iedereen heeft een familie en familieleden zijn vaak niet in staat of bereid om hulp te bieden. Omwille van deze situatie van afhankelijkheid van het individu wordt gepleit voor een duidelijke grens tussen het gezins- en familiaal leven en de sociale zekerheid⁽⁵⁸⁾. Maar de realiteit is wel dat overheidsmiddelen schaars zijn en niet elke nood van elk familielid (uitsluitend) door de gemeenschap kan worden gelenigd. De groeiende kost ten laste van de publieke middelen voor een verouderende bevolking creëert druk voor een verhoogde juridische erkenning van onderhoudsplichten en verantwoordelijkheden in uitgebreide families⁽⁵⁹⁾, dus ook buiten het kerngezin. Sociale isolatie van de ouderen moet oproepen tot de beklemtoning van primaire familiale verplichtingen. Een duidelijke juridische verbintenis ten aanzien van bejaarden heeft ook een signaalfunctie die de oudere generatie een sterke plaats binnen de familie garandeert⁽⁶⁰⁾.

(57) *Family Solidarity 2.0: Towards Renewed Solidarity in Diverse Families* is een vierjarig onderzoeksproject dat gestart is op 1 oktober 2020 en gefinancierd wordt door het Fonds Wetenschappelijk Onderzoek Vlaanderen (FWO) in het raam van Strategisch BasisOnderzoek (SBO) met primaire maatschappelijke finaliteit. Hoofdpromotor is socioloog Dimitri Mortelmans (UAntwerpen). Promotoren zijn demograaf Jan Van Bavel (KU Leuven), psychologe Ann Buysse (UGent), jurist Gerd Verschelden (UGent) en sociologe Sofie Vanassche (Arteveldehogeschool). Promovenda voor het juridische luik van het project is doctoraatsbursaal Céleste Van Burm (✉ Celeste.VanBurm@ugent.be).

(58) Zie bv. J. VAN LANGENDONCK, “De hoeksteen van de maatschappij? De familie en de sociale zekerheid: scheiding?” in *Liber amicorum Patrick Senaeve*, Mechelen, Wolters Kluwer, 2017, 781-782, nrs. 1 en 2 j^o 795, nr. 43.

(59) L. WARDLE, “Turning Hearts of Children and Fathers: Legal Recognition of Extended Families” in H. FULCHIRON (ed.), *Les solidarités entre générations. Solidarity between generations*, Brussel, Bruylant, 2013, 201-211.

(60) M. OLDHAM, “Maintenance of the Elderly. Legal Signalling – Kinship and State” in F. EBTEHAJ, B. LINDLY en M. RICHARDS (eds.), *Kinship Matters*, Oxford, Hart Publishing, 2006, 217-235.

B. Multidimensionale in plaats van normatieve intergenerationale familiale solidariteit

31. De afdwinging van onderhoud en zorg is zeer problematisch wanneer dit gebeurt tegen de wil van de hulpbehoevende. Het verhaal op zijn onderhoudsplichtigen houdt een groot risico op contraproductiviteit in, omdat het schade toebrengt aan de familierelaties en spontane zorg van familieleden kan fnuiken⁽⁶¹⁾. Sociologen hebben al gewezen op de negatieve neveneffecten van een terugvorderingsbeleid⁽⁶²⁾.

Hedendaagse families zien persoonlijke affectie en verbondenheid tussen familieleden als (ver)bindende elementen voor familiale cohesie, eerder dan de wet, religie of moraal. De Belgische gemeenrechtelijke onderhoudsverplichting is evenwel opgebouwd en gerechtvaardigd op basis van een construct van normatieve solidariteit dat exclusief wortelt in een structureel-functionele roltheorie. Bij de beoordeling van onderhoudsvorderingen kijkt de rechter naar juridische verwantschap en draagkracht, maar hij houdt geen rekening met de actuele of historische relatie tussen de partijen. Wettelijke regels die enkel gebaseerd zijn op familiale status getuigen van een eendimensionale benadering die niet volstaat: emotionele verbondenheid overstijgt immers normatieve solidariteit.

Beleidsmatig is het dan ook beter om verantwoordelijk gedrag aan te moedigen dan familiale solidariteit op te dringen. De zorg opnieuw binnen de families brengen moet op een flexibele manier gebeuren en *bottom-up*. De assumptie dat er een competitie zou zijn tussen de familie en de staat mag achterwege blijven. Het komt erop aan om na te gaan hoe we het potentieel aan zorg en hulp dat reëel bestaat in de onderlinge verhouding tussen familieleden, kunnen exploiteren en vertalen in regels die betrokkenen zelf intrinsiek billijk achten. Liefde, zorg en hulp mogen dan wel niet afdwingbaar zijn, dit belet niet dat ze niet erkend, gekoesterd en ondersteund kunnen worden door het recht⁽⁶³⁾. Het recht moet toelaten om elementen van de familiale relatie te beoordelen die de normatieve solidariteit overstijgen; de kwaliteit en historiciteit van de relatie moeten ook in aanmerking worden genomen.

(61) *Ibid.*

(62) J. VAN HOUTTE en J. BREDA, "Maintenance of the Aged by their Adult Children: an Adequate Legal Institution?" in M. McLEAN (ed.), *Family and Family Values*, Oxford, Hart Publishing, 2005, 243-255.

(63) J. HERRING, "Together Forever? The Rights and Responsibilities of Adult Children and Their Parents" in J. BRIDGEMAN, H. KEATING en C. LIND (eds.), *Responsibility, Law and the Family*, Aldershot, Ashgate, 2008, 41-61.

C. Interdisciplinair familieonderzoek

32. Er is inzicht nodig in hoe solidariteit binnen Family 2.0 er *anno* 2021 in werkelijkheid uitziet en hoe deze kan worden gestimuleerd. Een onderzoek naar de normen, verwachtingen en billijkheid van solidariteit in diverse familievormen met focus op de contrasterende visies van verschillende familieleden (microniveau) en van verschillende generaties (micro familieniveau en macro samenlevingsniveau) in de diversiteit van Family 2.0 kan een nieuw perspectief aan de literatuur toevoegen. Dit zal hopelijk aan het licht komen met de gecombineerde expertise van familiewetenschappers uit de disciplines demografie, psychologie, sociologie en rechten en via het gebruik van innovatieve “*multi-actor-methodologie*”. De beoogde solidariteit tussen generaties vereist dat de perspectieven van verlener en ontvanger simultaan in rekening worden gebracht, om te begrijpen wat diverse families verwachten van FamSol 2.0. Interviews bij meerdere familieleden van verschillende generaties zullen FamSol 2.0 op microniveau in kaart brengen. Een kwantitatieve survey bij een representatieve steekproef voor Vlaanderen zal bevragen welke normen, verwachtingen en billijkheid de betrokkenen aan FamSol 2.0 koppelen, zowel op micro- als macroniveau en in verschillende generaties.

Dergelijk onderzoek zal leiden tot een geoptimaliseerde familiale onderhoudsplicht, die beter tegemoetkomt aan de diverse noden van Family 2.0 en een nieuw evenwicht tot stand kan brengen tussen familiale solidariteit en overheidssteun, maar ook tot de ontwikkeling van innovatieve sociale steuninitiatieven om sociale en emotionele eenzaamheid bij ouderen te verminderen en tot een verbetering van de gepercipieerde billijkheid van en communicatie over financiële solidariteit voor de zorgkosten voor (groot) ouders.

